

A kereszténység erkölcsi szupremáciája.*

Irta : Gyórfi István.

Alapige : Róm. 2 11, 17-24, 13-15.

Különösen ünnepélyes az alkalom, melyen a jelenben beszélnem kell. Bensőmben érzem is a szokatlan mértékben megnyilatkozó elfogódást. S bár minden alkalom ünnep nekem, amikor e helyről kibeszélhetem szívemnek érzéseit s azok nyomán gondolatokat formálhatok, gondolatokat, melyek ha magukban tökéletlenek is, vezethetnek tökélyhez, eszménvekhez: a ma ünnepélyességét mégis fokozottan éreznem kell. Ma nem a követők, nem a tanítványok, a mesterek, az írás tekintélyei mérlegelik a szavaimban kifejezett gondolatok súlyát. Érzem, hogy valami elérhetetlenül nagyot, tökéleteset kellene alkotnom; érzem, hogy fensége s bódulatosan érthetetlen szép nyelvezettel kellene szónokolnom s ekkor . . . megeléghetnék minden szigorúan elfogult várakozást. Mindezeket érzem, tudom s éppen az alkalom különösen felemelő pillanatai készítetnek, hogy ne lássak tudós mestereket, kritikus hozzáértőket bennetek. Szóljak hozzátok úgy, mint máskor szoktam a gyülekezethez, nem tagadva meg a magam egyéniségét, nem zárva ki sajátos életfelfogásomat beszédemből s mindnyájunkhoz közel álló, könnyen érthető, életünket érintő tárgyat válasszak elmélkedésünk középpontjául . . . Nem zengem dicsérő himnuszokban a végzetetlen, a bebizonyíthatatlan Istennek létezését; nem készítek hibátlan szónoki műalkotást az Örök Igazságról, sohanempihenő Gondviselésről; a Krisztusnak istenien nagy emberiségét sem fogom bizonyítani. Leszálok a puszta beszéd magas, elvont birodalmából, le a cselekvések világába, az életbe. Oda, ahol én, aki beszélek és ti, kik meghallgattok, találkozunk, ahol valamenynyien élünk, munkálkodunk . . .

* Elmondott 1913 okt. 26-án, főtanácsi gyűlés alkalmával.

Kereszténységről, keresztények vallási életéről akarok beszélni.

Kereszténységről és keresztényi életéről . . . Szokatlan, hibás megkülönböztetés?! A kereszténység egy vallás; aki keresztény vallású, bármit tegyen, akárhogy éljen, úgy is keresztény. Vannak sokan, kik úgy hisznek, kik ezt gondolják. Szerintem keresztények ők, kik nem csupán vallják, kik élik kereszténységüket! Egy ok, miért a keresztényi életéről beszélhetek. De mit akarok magával az egyetemes kereszténységgel? Mindenki tudja, mi a kereszténység. Csöndben, békében fejlődnek a keresztény nemzetek. Kulturális munkájukat nem zavarják az ó-kor popány légiói; nem törnek életük ellen kegyetlen, barbár, vad hordák. Az ájtatos keresztény imáit nem háborítja meg az áldozati állatok bögése. Erényes életüket nem fertőzik meg érzékies pogány szertartások. A nagy keresztény világ, a művelt nyugat tudja, érzi vallása páratlan tisztaságát. Felsőbbsége elismert, egyedül álló! Régi letűntek a harc, a küzdés századai, amikor a sötétség nagy tömegeivel állott szemben, amikor „hitetlen“ emberek szívét, elméjét ostromolta vallási igazságainak, tiszta erkölcsi életfelőgásának szellem-fegyvereivel. A nagy ellenfelek, a „hitetlen“ pogányok milliói mind meghódoltak. A külső küzdelem után megindul a belső szellemi fejlődés eszményekre törő, teremtő folyamata. Önmagában, önmagával harcol ma a keresztény világ, a bíráló, a felvilágosodás, a tudás táboraiban szétoszolva, de a küzdők, a győzők és legyőzöttek mind-mind keresztények. Kereszténység a ma vallása és százszorosán keresztény lesz a jövő fejlettebb emberének vallása. Ti keresztények, a keresztények milliói, egy ma uralkodó művelt világ állítja ezt! Mondhatnék e én „nem“-et? Hiszitek, hirdetitek, hogy ti „a vakoknak vezetői“, „a sötétségben levőknek világosságai vagytok“, ti egyedül, ti ismeritek Istent és az ő akaratát! Mondhatnék e én „nem“-et? S ha korunk világeseményei pogányokat hoznak közelünkbe; pogányokat, keletnek erős akaratú, fejlettebb erkölcsű pogányait, kiknek törvényük nincsen s mégis „természetből cselekszik a törvény dolgait“; kik megmutatják, hogy a törvény cselekedete nem bibliába, nem hitvallások könyvébe, nem egyházi szabályrendeletekbe: szívükbe van írva . . . akkor az elbizott keresztény kizárólagosságot nem én, a tények vonták kétségbe.

Egy nagy világesemény ez, mely nem is olyan rég tragikus küzdelemben bomlott ki szemünk előtt. Keletnek nagy vallása odaállott kereszténységünk mellé küzdeni és győzni! . . . Látom ott . . .

a harci készülődést; látom itt . . . elbizottságtokat s kétségbevonom a kereszténység valláserkölcsei felsőbbségét. Kétségbevonom, hogy kétséggel és tagadással rázzam fel elbi:ott tétlenségéből a keresztény világot, hogy új, hogy mindennél erősebb vallomást tessek kereszténységemről. Mert való, hogy keresztények vagyunk. „Ismerjük Istennek akaratát“ Ismerjük ami első törvénykönyvünkéből, a názáreti Jézus tanításaiból. Vezetői, mesterei vagyunk a vakoknak; szellemileg, erkölcsileg nevelünk, tökéletesítünk. Eszményekért, eszmények megvalósításáért küzdünk. Küzdelmünk emberi tökéletesedésünkért és *a kereszténység ereje és fensőbbége minden vallások között az volt, hogy a legjobb, a legnemesebb embereket ő nevelte az emberiségnek.*

Önként következik ebből a mi hivatásunk, hogy megvizsgáljuk, hogy kérdezzük: vajjon a ma keresztényei valóban keresztények-e; biztosíthatják-e vallásuk, a kereszténység szupremáciáját, fensőbbségét s ha nem, vajjon a kereszténység eszményietlenségében vagy a hívők keresztényietlenségében keressük-e a mozgató okokat?!

I.

. . . A távoli kelet forró homokpusztáiban, úttalan őserdeiben, a jégsarkok kietlen tájkain keresztény próféták, hittérítők járnak. Éhezve és nélkülözve, halált nem ismerő elszántsággal keresik fel állatias állapotban, tudatlanságban élő népek falvait. Hírdetik, tanítják a szent evangéliumot. Hírdetik a kereszténységet, a keresztény vallást és tanítják a keresztény erkölcsöket. Beavatják őket a kereszténységbe; áldásaiban részesítik egy vallásnak, mely minden vallások között a legtökéletesebb. Tökéletes azért, mert a legkiválóbb embereket ő adja embervilágunknak.

De hittérítők, próféták járnak a magas kultura országaiban: a keresztény felekezet ügynökei. Prédikálnak, ígérnek, magyaráznak és vitáznak, hogy felekezetük száma növekedjék. Ők, egyedül az ő felekezetük ismeri Istent, Istennek akaratát. Egyedül ők vannak hivatva a világ világossága nevezetre, mert a legjobb, a legkiválóbb egyéniségeket ők, az ő kizárólagosan keresztény egyházuk termeli a keresztény világnak. Nemes és fenkölt volt valamikor a harc, fenn az eszmék, a vallási nagy igazságok tiszta regioiban. Ma: kicsinyes megélhetési érdekek, politikai ravasz üzelmek, lélek-fogás az ösztönző, cselekvésre indító motívumok a szent

egyházférfiak kebelében. A fenséges felekezeti torzszalkodásban, a hosszú reklámkiáltványok nagy érvei közül „nálam, egyedül nálam van az igazság“, „nyugtot csak az én keblemen találsz“ s „égi üdvödet csak az én közbenjárásomra biztosíthatod“, mindent túlkiáltva hangzik a végső, megdönthetetlen érv, „mert én felsőbbsséggel uralkodom minden egyházak felett.“

Ez az elbizott kérdés, ez közös felekezeti vonás, sajátsgosan keresztényi . . . Egyetemesen keresztényi s mi mindnyájan nagy elégedettséggel, mindenek felett elnéző szent mámorral kiáltjuk ki magunkat a világ legkiválóbb nemzeteinek, elérhetetlenül nagy jellemeinek, mert mi keresztények vagyunk. Jellem, erkölcs? Csak keresztényi lehet! S ha jönne titkon, észrevétlen, egy ismeretlen, nem tudott vallás? Jönne és hozna tökéletes erkölcsi jellemeket; felkinálná a maga harmonikus, békés, szabad életét? . . . Akkor összeesnék kereszténységetek, megrendülne a bizonytalan kizárólagosság alapja, melyre fektettétek és jöhetnének egyházaitok minden racionalizmusukkal, minden széttörhetetlen dogmáikkal és nagytudású teológiai doktoraikkal: soha többé azt összerakni nem tudnátok. Katolikus-protestáns, református-unitárius, baptista vagy kongregacionálista mily nevetséges, mily elenyészően lényegtelen fogalmakká törpülnének egy új vallás keretében, mely bensőbb, igaz életet ad hívóinak, hívóknak, kik nem keresztények, igaz emberek csupán

Nem; nem, ez lehetetlen! Emberileg el sem képzelhetjük?! Hisz elveszítendő akkor mesterünket, elveszítendő vallásunk eszményi prófétáját, a názáreti Jézust?! . . . Vajjon igazán elveszítétek? Nem akkor értenétek-e meg igazán szavait „sem e hegyen, sem pedig Jeruzsálemben“, mert „Isten előtt nincs személyválogatás?!“ Nem az ő igazi vallása lenne-e az a vallás, az embertestvériség, a tökéletes fiúság vallása?!

S ha mégis ily vallás eljövetele lehetetlen is a valóságban, nem kell-e lehetőségeire gondolnunk? Hisz az elgondolás, a feltevés már nem kába érzélgés! Keresztényi kiválóságunk, mindeneiket felülmúló jóságunk szentségtelen, vallástalan elbizakodottsággá fajult. Keresztényeknek neveztetünk és hisszük, hogy különbséget tudunk tenni az isteni és profán között, dicsekszünk, másokat tanítunk s lassan — talán akaratlanul, avagy céltudatosan eltávoztunk az igazi kútfőtől, vallásunk lényegétől. Kereszténységünkre hívatkozunk, hogy erkölcsi fensőbbsségünket bizonyítsuk, mert erkölcsi

életünk, mert életfelfogásunk, sőt még eszményeink sem bizonyítják kereszténységünket.

Nézzétek a húszadik század keresztényeinek életét és tagadjátok meg a kereszténységet! Vallásotok minden más nép vallását lenézi, alattvalójának csúfolja és mikor korlátolt gőgjének netovábbjáiért: hírtelen az ismeretlenség, a lenézett mellőzés válaszfalát feltöri egy nép, keletnek „sárga utált fajzata“ és nagy erényeivel, fegyelmezett életével, erős, határozott akaráttal pogány vallását magas, keresztényi piedesztálra emeli. Megrengeti a hatalmas, a művelt nyugat szellemóriásait, nagytekintélyű farizeusait: „Vigyázzatok! a mi vallásunk szíveinkbe írja törvényeit! Mi vallásosok vagyunk, mert élünk s élünk azért, hogy önmagunkkal vallásunkat naggyá, tisztává nemesítsük.

Nézzétek a húszadik század keresztényeinek életét, a szellemi vezetők, a tudósok munkáját, nagy törekvéseit . . . Nézzétek és tagadjátok meg a kereszténységet! Ma benne, magában a kereszténységben kél az elégedetlenség újjító — a kereszténységet egész történelmi nagy múltjával szétromboló — szellem áradat. A ti fiaitok, unokáitok, hiveitek, ők az elégedetlenek . . . a tudás, a szent realitás, a fenséges ocsmányságok, a művészet felkent harcosai. Hátat fordítanak kereszténységeteknek. Új irányok új vallásra törnek, új istenséget állítanak régi, unott, élettelen Istenek helyébe. Megistenítik a Természetet, az örökkévaló Energiát, a mindentudó, mindenható Tudományt . . . Vallássá emelik az egyéni szabadságot, a személyes önzés életét: a szent monizmust hirdetik! A ti kereszténységetek, a ti lelketlen vallásotok nekik nem kell. Vallásotok . . . a maradiság, a bigottság, a gyáva meghunyászkodás, a szellemi dekadencia vallása! . . . Vallás, amely mégis az én féltett, hirdetett tiszta szent kereszténységem!

II.

Eldobtam magamtól a kereszténységet, eldobtam a húszadik század vallástalan kereszténységét! Új kereszténységet hirdetek, az embereknek igaz kereszténységét. Azt a kereszténységet, melynek nemes eszményei vannak . . . Eszmények, melyek a nagy alapító lelkében éltek s indultak el világreformáló útjukra. Eszmék, amelyek igaziak, tiszták, örökéletűek, mert magukban, létükben hordozzák a fejlődés és tökéletesedés lehetőségét . . . Eszmék, amelyek egyedül vezetik, nevelhetik az ember lelki életét mindenhol és

mindenha; amelyeknek Isten soha nem változik, mert azok az eszmék emberiek, emberiesen keresztények . . . Ezeknek az eszméknek erkölcsi fensőbbbsége soha el nem mulik. Hol van ez a kereszténység? . . . Elveszett! Elhagytuk, elnyomorítottuk, átformáltuk azokat. Kapitálisztikus életfelfogásunk, tömegerkölcsiségünk félté, gyűlölte a vallást. Ellene tört kereszténységünknek! Pénzével, hatalmi igéretekkel, a tudás arany himporával megvette az emberek lelket. Megvette . . . és ma: a felvilágosodott, a tudomány emberének van egyháza, vannak fényes templomai, de nincs hite, nincs vallása.

Az egyház, a templom? Köpenyeg egyéni botlásaink letakarására. Hitelveink, szent tanításaink? Szofizma, hogy hitetlenségünket rejtegezzük. Prédikációink, kenetteljes ájtatosságtól csepegő szavaink? Bálványok, vallásunk bálványai és áruljuk a vallást a frázisok álarca alatt, abstrakciókban, fönséges, „közönséges ésszel alig felérhető filozófiai és teológiai abstrakciókba jól beburkolva . . . áruljuk az ékesszóllás kirakataiban! . . . Elhagyott kereszténységünk kesereg, mint hajdan a názáreti Mester Jeruzsálem romlásának közeledésén. Elhagytuk, üres formalizmussá szegényítettük szívünknek vallását.

Szavakat mormolunk és nem érezzük mélységüket! Szavakat boncolunk, bírálgatunk, teológiai elméletekkel magyarázzuk, tanítjuk a vallást. A vallást, melynek lényege érzés, életünk leghatalmasabb fejlesztő ereje, „amelynek izzó melege nélkül minden értelem elenyésző erő volna e földön. Semmiség! A spekuláló belátás, a ravasz számító tervelgetés gyáván húzódik meg akkor, amikor az emberi érzelmek mennydörgés és villámlás között vívják óriási alkotó csatájukat.“

Oh mennyire másnak, mennyire tisztábbnak hiszem a kereszténységet!

Milyen rideg, milyen kifejezéstelen isteni tiszteletünk is! Vágyódunk az elérhetetlen után, síránkozunk afelett, mit elkerülünk lehetetlen és elmélkedni erőlködünk arról, mit megérteni úgy sem tudunk. Hiányzik a melegség, az élet beszédeinkből. Élettelen tartályoknak tekintjük hallgatóságunkat, kikbe más raktárak hiányában bele tölthetjük az innen-onnan összegyűlt erkölcsi lim-lomokat.

Mennyire tisztának, mily gyönyörűségnek hiszem a kereszténységet, mily hármonikusnak, nemesnek a keresztények életét! A keresztényekét, kik nem kérkednek Istenükkel, nem hirdetik, hogy ők „mesterek“, „a világ világosságai“! Nem dítcekednek

törvényekkel, melyeket papirosról ha ismernek! Az ő törvényük: Istennek szeretete, szeretete minden élő lénynek s egy fejletlen magasabb élet megélése szívökbe, lényükbe van írva és cselekednek aszerint.

Keresztények! Unitárius keresztények! A ti vallásotok erkölcsi fensőbbsege bennetek kell, hogy legyen.

Elvesztettünk mindent, mi Jézusunk kereszténységét elhomályosította. Küzdöttünk! Kihámoztuk vallásunkat, lelkünknek szabad, igaz hitét a sok érdek-hozzáadás közül... Mi tudjuk, nekünk ismernünk kell, hogy mi az a kereszténység. Kereszténység, amelynek őszinte, meleg szívű emberekre van szüksége. Ma húsz századdal az utolsó próféta halála után új, nagy prófétákat vár a keresztény világ. Prófétákat, kik lelkük szent mélyéből új eszméket, új kijelentéseket hozzanak fel ember-testvéreik számára.

Legyetek ti új prófétái keresztény világunknak! Mutassátok meg vallásotokat ne szóban, ne formulákban: életetekben! Mutassátok meg a pénzzel kereskedő világnak, hogy a vallás élet és hogy templom lehet a gépház, templom lehet a pénzváltók kincses tára is, ha tiszta lelkű, egyenes jellemű emberek kereskednek benne. Mutassátok meg a tudomány magas homloku bölcseinek, hogy a becsületesség, az önzetlenség nem kell, hogy butassággal járjon; hogy a vallás vele születik az emberrel, ott él, fejlődik értelmességével és műveltségével. Ezt mutassátok meg *ti próféták*, ezeket *éljétek meg külsőleg és bensőleg*, hogy lássák az embereknek nagy sokasági, hogy *ti valóban keresztények vagytok: mesterek és próféták!* Amen.

Adalék a magyarországi unitárizmus XVI. századi történetéhez.

Néhai Kanyaró Ferenc nagyértékű dolgozatában¹ sok becses adalékot hordott össze és dolgozott föl az unitárizmusnak Magyarországon a XVI. században való elterjedtségéről. Az ő közleményében olvashatunk a többek között egy *Trombitás János* nevű előbb komáromi, majd nagymarosi főemberről, aki az unitárius vallásnak Magyarország dunántúli részeiben pártfogója, sőt terjesztője volt² s aki a Nagy-Harsányon felakasztott unitárius pap megbosszulására a budai disputációt rendeztette.³ Onnan tudjuk meg,⁴ hogy külön udvari papot tartott magának s hogy udvari papját *Csapó Györgynek* hívták. A „Történelmi Tár“ 1881. és 1884. évfolyamában⁵ Trombitás Jánosunkra vonatkozó adalékokat szerencsésen fogja kiegészíteni az alább közölt oklevél, mely az Országos Levéltár magyarországi kancelláriai osztályában *N. R. A. f. 269. no. 20*, jelzés alatt található. E latin nyelvű oklevél Pozsonyban 1578 márc. 3-án kelt s benne *Ghimesi Forgách Simon* referál *Ernö* főhercegnek egy s más dologról. Legérdekesebb az, amit Trombitás Jánosról és ariánus (unitárius) papjáról ír. Elmondja a többek közt, hogy Trombitás Pozsonvból Nagyszombatba költözött s oda unitárius papot vitt magával s annak beszédeit maga is hallgatja s az unitárius pap beszédeinek hallgatására nemcsak Nagymaros lakóit, hanem a környékbelieket is pénzbüntetés terhe alatt kényszeríti. Úgy, hogy az egész környék meg van már fertőzve a

¹ „Unitáriusok Magyarországon a XVI. és XVII. száz évben.“ E folyóirat XXIII. (1888.) és (1889.) évfolyamaiban.

² U. o. XXIV. (1889.) 111. l. 1) 2) jegyzetben!

³ Ker. Magv. XXXVII. (1902.) 35. l.

⁴ És Szabó Károly közléséből, Ker. Magv. VII. évf. 251. l. „Adalékok a magyarországi unitáriusok XVI. századi történetéhez.“

⁵ 1881. 87. l.; 1884. 693—4; 696—7. ll.